УДК 316.472.4:37.046.16

Дрібас Світлана

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0001-9633-2517>

Пінська Олена

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0003-2558-6805>

Даценко Оксана

асистент кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0001-6722-6141>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i16.205>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЦЬКО-СТУДЕНТСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розкрито особливості організації дистанційного навчання студентів у вищих навчальних закладах. Визначено, що проблема дистанційного навчання має високий ступінь актуальності. Окреслено, що концентрація результатів сучасного суспільного процесу зосереджується в інформаційній сфері, яка підтримує процес оновлення та вдосконалення професійних знань викладачів і студентів. Визначено позитивні і негативні сторони організації процесу дистанційного навчання. Проаналізовано роль самостійної роботи для ефективного засвоєння знань студентською молоддю. Проведено паралелі між традиційним, заочним та дистанційним навчанням. Акцентовано увагу на ключових моментах організації самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання. Проаналізовано ефективність роботи освітніх платформ і їх можливості для організації самостійної роботи студентів в системі дистанційної освіти.

Дано визначення технології дистанційної освіти, як сукупності методів, форм і засобів взаємодії між викладачами і студентською молоддю в процесі самостійного, але контрольованого освоєння студентами певного об'єму інформації та формування профільних знань. Відзначено, що система дистанційного навчання передбачає наявність прямого і постійного зв'язку між викладачем і студентом через систему передових інформаційних технологій. Відмічено, що важливою перевагою дистанційного навчання є можливість організовувати процес взаємодії зі студентською молоддю з урахуванням їх реального рівня підготовки та здібностей. Охарактеризовано основні риси дистанційного навчання до яких віднесено інтерактивність навчання, незалежних курсів-модулів, економічність та ін.

Ключові слова: самостійна робота, студентська молодь, дистанційне навчання, освітня платформа, дистанційна освіта.

Постановка проблеми. Світові реалії сьогодення формують запит на виховання нової генерації студентської молоді з творчим мисленням та здатністю до мобільності у прийнятті рішень в різних сферах життя. Відповідних змін потребують і форми роботи зі студентами, які мають враховувати процеси впровадження інформаційних технологій в освітню практику. Звідси виводимо актуальність проблеми дистанційного навчання, яка полягає в

тому, що основна концентрація результатів суспільного процесу зосереджується саме в інформаційній сфері, яка дозволяє підтримувати процес оновлення та вдосконалення професійних знань викладачів. Цей процес пов'язаний з особливостями викладацько-студентської взаємодії в системі дистанційного навчання в рамках кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Особливо гостро ця проблема встала в умовах вимушених карантинних мір, які прокотилися по країні у зв'язку з поширенням захворюваності через COVID-19 і переведенням багатьох освітніх закладів на дистанційну форму навчання.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У зв'язку з тим, що проблема дистанційного навчання охоплює різнопланові аспекти використання сучасних технологій (педагогічних, інформаційних, комп'ютерних, телекомунікаційних та ін.) вона вивчається науковцями різних сфер та напрямків наукових досліджень: 1) через призму особливостей стресових і фрустраційних станів (Литвинчук, 2020; Джеджера, Юрчук, 2020); 2) в контексті оцінки плюсів і мінусів різних систем освіти (Адамова, Головачук, 2012; Прахова, Даценко, Семенов, 2020); 3) в рамках аналізу перспективності дистанційної форми освіти (Унгурян, Чернецька, Науменко, 2013; Штихно, 2016) та ін.

Мета статті. Мета дослідження полягає в аналізі психологічної складової в організації викладацько-студентської взаємодії в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія дистанційної освіти – це сукупність методів, форм і засобів взаємодії між викладачами і студентською молоддю в процесі самостійного, але контрольованого освоєння студентами певного об'єму інформації та формування профільних знань (Унгурян, Чернецька, Науменко, 2013).

Одним з пріоритетних завдань сучасної системи дистанційної освіти є створення умов для можливості забезпечення загальнонаціонального доступу до різного рівня освітніх ресурсів через використання новітніх інформаційних технологій і створення реальних умов для реалізації студентською молоддю своїх громадянських прав на освіту. Важливо відмітити, що дистанційне навчання не є синонімічним поняттям із заочною освітою, де студент безпосередньо спілкується із викладачем під час сесій на лекціях та профільних іспитах, а весь об'єм інформації практично в повній мірі засвоює самостійно. Система ж дистанційного навчання передбачає наявність прямого і постійного зв'язку між викладачем і студентом через систему передових інформаційних технологій (Прахова, Даценко, Семенов, 2020). Важливою перевагою дистанційного навчання є можливість організовувати процес взаємодії зі студентською молоддю з урахуванням їх реального рівня підготовки та здібностей. З цією метою є можливість використати альтернативні сайти з додатковою інформацією із складних тем, а також застосувати новітні методологічні розробки з паралельним розділенням матеріалу на завершені модулі, які можна вивчати в залежності від здібностей кожного окремо взятого студента і навчальної групи загалом.

Дистанційне навчання має ряд характерних рис, які відрізняють його від традиційного та інших видів організації освітнього процесу. Проаналізувавши великий загаль наукових підходів до цього питання ми виділили декілька спільних рис, які відмічають більшість фахівців у даній сфері знань. Однією з таких рис є інтерактивність навчання. Його можливості застосовуються в системі передачі та отримання студентами інформації, дозволяють на високому рівні організувати зворотний зв'язок, створюють умови для формування діалогу і постійної підтримки, які є доволі проблематичними у більшості традиційних навчальних системах. Не менш важливою рисою є гнучкість у процесі навчання студентів, які здобувають освіту у дистанційному форматі. Це стосується вибору навчального закладу, а також місця і часу навчання. Студенти отримують реальну можливість не бути особисто присутніми на навчальних заняттях, а навчаються у максимально зручний час та у місці, яке є для них зручним і комфортним (Адамова, Головачук, 2012).

Модульний принцип побудови навчального матеріалу дозволяє з підборки незалежних курсів-модулів створити окрему навчальну програму, яка має всі шанси відповідати актуальним потребам студентської молоді. Важливою рисою дистанційного навчання є його

індивідуалізація, що дозволяє підібрати для студента індивідуальну програму навчання з індивідуальним планом, який би відповідав реальним запитам студента, який має унікальну можливість самостійно обирати послідовність освоєння предметів на основі індивідуально розробленого графіку.

Відмітимо і економічність дистанційного навчання, яка знаходить прояв у ефективному застосуванні навчальних платформ та технічних засобів, що концентрована й стандартизованому наданні навчальної інформації із застосуванням комп'ютерного моделювання, що дає можливість знизити витрати на підготовку фахових спеціалістів. При такій організації навчального процесу нівелюється проблеми придбання підручників та інших навчальних матеріалів. Характерною рисою дистанційного навчання є застосування нових досягнень інформаційних технологій, які створюють умови для інтеграції студентів до світового інформаційного простору, що опосередковує процес технологічності навчання. У свою чергу, така інформаційна забезпеченість процесу навчання дає можливість студентам отримувати доступ до комплексу найрізноманітніших навчальних матеріалів у новому форматі, що передбачає електронний вигляд ресурсів, що беруться безпосередньо з серверу їх навчального закладу, а також інших Інтернет-порталів та освітніх платформ. Важливою перевагою дистанційного навчання є його паралельність, тобто можливість його організації разом з професійною діяльністю без відриву від виробництва або будь-якого іншого виду діяльності (наприклад, навчання за іншою спеціальністю) (Адамова, Головачук, 2012).

Розглядаючи психологічний контекст проблеми організації дистанційного навчання в реаліях роботи сучасних українських закладів вищої освіти важливо відмітити нові ролі, які з'являються у всіх учасників освітнього процесу. Зокрема, нова роль формується з боку викладача, який має стати мобільнішим і технологічно розвиненішим у порівнянні з вимогами традиційної системи освіти. Викладач в системі дистанційного навчання має виконувати одразу декілька функцій: координування пізнавального процесу, робота по корегуванню дистанційного курсу, консультування при оформленні індивідуального навчального плану, використання спеціалізованих технологій, підготовка дистанційно організованих співбесід зі студентами та ін. (Унгурян, Чернецька, Науменко, 2013).

Паралельно із збільшенням функцій викладача з'являється і проблема інтелектуальної власності інформаційного контенту, що використовується у процесі роботи зі студентами. Як правило такі методичні матеріали є у кожного викладача. Вони розроблені на основі їх власного педагогічного науково-методичного досвіду, а коли ці матеріали потрапляють в Інтернет-простір вони автоматично стають загальнодоступними не тільки для студентів, але й для інших користувачів WEB-порталів. У зв'язку з цим у багатьох викладачів виникає своєрідний психологічний бар'єр у напрямку розробки нових навчально-методичних матеріалів. Це робить актуальною проблему захисту інтелектуальної власності матеріалів, які використовують викладачі при роботі з дистанційними курсами (Адамова, Головачук, 2012). Відмітимо, що важливою умовою збільшення ефективності процесу навчання є психологічна, теоретична і практична готовність студентів до самостійної роботи. Процес самостійного оволодіння знаннями в системі дистанційного навчання не носить пасивний характер (Унгурян, Чернецька, Науменко, 2013). У відповідності до моделі дистанційного навчання студент із самого початку залучається в активну пізнавальну діяльність, яка передбачає застосування отриманих у процесі роботи над курсом знань для вирішення різноманітних проблем у своїй практичній діяльності (Штихно, 2016).

Основні проблеми у організації викладацько-студентської взаємодії в процесі дистанційного навчання пов'язані з технічними моментами: недостатністю технічних комунікаційних можливостей користувачів, проблемами зі швидкістю Інтернет-доступу, відсутністю або складністю у користуванні програмними засобами, а інколи навіть відсутністю персональних комп'ютерів у деяких студентів (Адамова, Головачук, 2012). Однак, технічний аспект є не єдиним у процесі організації викладацько-студентської взаємодії. Важливим чинником є психологічне налаштування на даний вид роботи. Умови карантину пов'язаного з поширенням коронавірусної інфекції COVID-19 змусили ряд українських вузів перейти на дистанційну форму навчання у дуже стислі строки, коли значна

кількість викладачів і студентів була не готова до цього не тільки технічно, але й психологічно.

У 2020-2021 навчальному році нами було організовано емпіричне дослідження, яке мало на меті визначити рівень психологічного комфорту студентів у взаємодії з викладачами на етапі вимушеного переходу до дистанційної форми навчання. Дослідження було проведено на вибірці студентів другого курсу Криворізького державного педагогічного університету і було організовано у два етапи: 1) вересень 2020 р.; 2) травень 2021 р. У якості респондентів виступили студенти двох факультетів (фізико-математичний факультет, факультет географії, туризму та історії). До загальної вибірки увійшло 48 студентів.

У процесі проведення емпіричного дослідження була реалізована мета – визначити рівень психологічного комфорту студентської молоді, які були змушені провести рік навчання у дистанційному режимі. У якості діагностичного інструментарію було обрано дві методики (Тест «малюнкової фрустрації» Розенцвейга, «Шкала психологічного стресу PSM-25»). Результати тесту «малюнкової фрустрації» Розенцвейга (рис. 1.) показали, що на першому етапі діагностичного дослідження (перший місяць переходу на дистанційну освіту через поширення COVID-19) серед студентської молоді переважали реакції екстрапунітивного типу з фіксацією на самозахисті (35 %), друге місце зайняли реакції екстрапунітивного типу з фіксацією на перепоні (15 %). Наступні позиції розділились таким чином: 15 % імпульсивні реакції з фіксацією на задоволенні потреби; 5 % імпульсивні реакції з фіксацією на самозахисті і 5 % імпульсивні реакції з фіксацією на перепоні; 10 % інтропунітивні реакції (з фіксацією на захисті і задоволенні потреби) і 15 % екстрапунітивні реакції з фіксацією на задоволенні потреби. Аналіз отриманих у результаті діагностики статистичних даних дав можливість відмітити, що найбільш значимий високий відсоток реакцій студенти проявили у екстрапунітивній формі самозахисного спрямування. Ці результати пересікаються із висновками сучасних науковців, які також досліджували особливості фрустраційних станів студентської молоді (Литвинчук, 2020). А це означає, що така статистика не викликана змінами умов навчання, а у цілому є характерною для представників юнацтва, однак у процесі більш детальної оцінки даних нами було визначено, що на другому етапі експерименту (у травні 2021 р.) значно зростає відсоток інтропунітивних реакцій, які як правило, доволі слабо виражені у фрустраційних профілях респондентів юнацького віку.

Рис. 1. Результати діагностики студентів КДПУ за методикою «малюнкової фрустрації» С. Розенцвейга

У зв'язку з цим, ми робимо припущення, що прагнення звинувачувати себе в умовах переживання фрустраційної ситуації може бути відголоском карантину і переходу на дистанційну форму навчання. Адже в цих умовах студенти мають реальну можливість максимально яскраво проявити свої знання, уміння і навички із залученням всіх можливостей технічних засобів і власної креативності. А це, в свою чергу, накладає і певний

відсоток особистої відповідальності як перед викладачем, так і перед самим собою, що і може викликати І-реакції самозахисного типу та І-реакції із фокусуванням на перепоні.

У процесі кількісно-якісного аналізу статистичних даних методики «малюнкової фрустрації» С. Розенцвейга ми проаналізували додаткову сукупність даних, які були отримані за методикою «Шкала психологічного стресу PSM-25». Даний тест так само проводився у два етапи: 1) вересень 2020 р.; 2) травень 2021 р.

Отримані статистичні дані дали можливість зафіксувати параметри зниження рівня показників стресу серед студентської молоді (рис. 2).

Рис. 2. Результати діагностики студентів КДПУ за методикою «Шкала психологічного стресу PSM-25»

Аналізуючи статистичні дані, які були отримані у результаті діагностики студентів у вересні 2020 р. можна побачити, що на долю високого рівня стресу припадає найбільше відсоткове співвідношення – 50 %. Дві інші позиції розділили між собою показники низького (30 %) і середнього (20 %) стресу. Відмітимо, що ці висновки підтверджуються дослідженнями інших науковців, які були проведені на початку поточного навчального року і фіксували у студентів посилення тривожності, фрустрованості, погіршення настрою, зниження рівня активності та інших факторів, що негативно позначалися на рівні їх навчальної діяльності (Джеджера, Юрчук, 2020). Однак кількісно-якісна оцінка отриманих даних показала, що рівень стресу на другому етапі діагностичного дослідження знижується: високий рівень (з 50 % до 35 %); середній рівень збільшується за рахунок зменшення високого рівня (з 20 % до 35 %), і низький рівень залишається у тому ж відсотковому співвідношенні (30 %).

Отримані дані здалися нам доволі неоднозначними у зв'язку з тим, що другий етап дослідження припав на травень 2021 р., а це останній робочий місяць перед початком літньої сесії, яка очікувано мала викликати у студентів ще більше загострення стресових станів. Однак, у процесі індивідуальних бесід із респондентами, що були задіяні у двох етапах дослідження з'ясувалося, що студенти відчувають себе впевнено (у порівнянні з попереднім роком) у зв'язку із освоєнням тонкощів роботи на платформі Moodle, яка паралельно із ZOOM-конференціями стала одним із основних засобів викладацько-студентської взаємодії. Юнаки описали її, як таку, що є зручною формою взаємодії між студентом і викладачем, може забезпечити прозорість оцінювання і підвищує якість надання освітніх послуг з боку викладачів. Відмічено, що у процесі роботи на платформі Moodle студенти стали більш відповідально ставитися до виконання самостійної роботи, яка з розряду письмових робіт переорієнтувалася у площину нових форм роботи (блок-схеми, мультимедійні презентації та ін.), які із збільшенням рівня зацікавленості студентів у цій роботі створили умови і для більш позитивного контакту між викладачем і студентами.

Отже, результати нашого дослідження показали, що ті форми навчання та контролю знань, що були основними у «традиційному» форматі вищої освіти під час карантинних

заходів у 2020-2021 н.р. зазнали суттєвих трансформацій та змін, які позитивно вплинули на викладацько-студентську взаємодію. Використання новітніх освітніх технологій зробили лекції викладачів унаочненими та виразними, що в свою чергу вплинуло на мотивацію студентської аудиторії до навчання. За відгуками більшості юнацької аудиторії матеріали, які пропонують викладачі студентам стали більш зрозумілими та доступними. Подібна ситуація відбулася і з семінарськими заняттями, які в дистанційному форматі стали більш динамічними і дали можливість студентам без зайвого стресу і хвилювання (як це буває на очних парах) вступати у дискусію та висловлювати власні думки та теорії (у тому числі і за допомогою спілкування у чаті). При цьому, відмітимо, що позитивні моменти про які йшлося вище були зафіксовані не у всіх студентів. Як показала практика, то приблизно третина студентської аудиторії так і не змогла адаптуватися до умов дистанційного навчання і показала явне погіршення результатів у плані успішності освітніх дій. Це, у свою чергу, вплинуло і на показник викладацько-студентської взаємодії, що проявився у явно негативних відгуках з боку студентів про процес організації роботи з викладачами і саму форму роботи у дистанційному форматі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Особливості організації викладацько-студентської взаємодії в умовах дистанційного навчання залежать від багатьох факторів і є частиною великої наукової проблеми, яка стосується аналізу плюсів і мінусів переведення класичної системи освіти у дистанційний формат. Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у продовженні аналізу тенденції до змін у психологічних і навчальних аспектах діяльності студентів (через лонгітудне дослідження) в умовах карантину та спровокованого ним переходу на дистанційну форму навчання.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Адамова І., Головачук Т. (2012) Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. Випуск 10. С. 3-6.
- Джеджер О., Юрчук О. (2020) Особливості переживання суб'єктивного емоційного стану здобувачами вищої освіти під час дистанційного навчання в умовах пандемії COVID-19. *Психологія: реальність та перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. Випуск 15. С. 41-48.
- Литвинчук Л. (2020). Тенденції розвитку фрустраційних реакцій сучасної молоді. *Психологія: реальність та перспективи*. Збірник наукових праць РДГУ. Випуск 15. С. 111-117.
- Прахова С.А., Даченко О.А., Семенов К.А. (2020). Дистанційне навчання у просторі сучасних освітніх систем: психологічний контекст. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2 (20). С. 260-266
- Унгурян Л. М., Чернецька Г. В., Науменко І. А. (2013). Дистанційне навчання студентів-заочників фармацевтичного факультету в медичному ВНЗ. *Медична освіта*. № 3. С. 95-97.
- Штихно Л.В. (2016). Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Молодий вчений*. № 6 (33). С. 489-493

REFERENCES

- Adamova I., & Golovachuk T. (2012). Distantsiyne navchannya: suchasniy poglyad na perevagi ta problemi [Distance learning: a modern look at the benefits and challenges]. *Vitoki pedagogichnoyi maysternosti*. Vipusk 10. S. 3-6. [in Ukrainian].
- Dzhedzhera O., & Yurchuk O. (2020). Osoblivosti perezhivannya sub'ektivnogo emotsiynogo stanu zdobuvachami vishchoi osviti pid chas distantsiynogo navchannya v umovakh pandemii COVID-19 [Peculiarities of experiencing a subjective emotional state by higher education students during distance learning in the context of the COVID-19 pandemic]. *Psikhologiya: realnist ta perspektivi*. Zbirnik naukovikh prats RDGU. Vipusk 15. S. 41-48. [in Ukrainian].

- Litvinchuk L. (2020). Tendentsii rozvitku frustratsiynikh reaktsiy suchasnoi molodi [Trends in the development of frustration reactions of modern youth]. *Psikhologiya: realnist ta perspektivi*. Zbirnik naukovikh prats RDGU. Vipusk 15. S. 111-117. [in Ukrainian].
- Prakhova S.A., & Dotsenko O.A., Semenov K.A. (2020). Distsantsiynе navchannya u prostori suchasnikh osvutnikh sistem: psikhologichniy kontekst [Distance learning in the space of modern educational systems: psychological context]. *Visnik universitetu imeni Alfreda Nobelya. Pedagogika i psikhologiya*. 2 (20). S. 260-266. [in Ukrainian].
- Unguryan L.M., & Chernetska G.V., Naumenko I.A. (2013). Distsantsiynе navchannya studentiv-zaochnikiv farmatsevtichnogo fakultetu v medichnomu VNZ [Distance learning of part-time students of the Faculty of Pharmacy in a medical university]. *Medichna osvita*. № 3. S. 95-97. [in Ukrainian].
- Shtikhno L.V. (2016). Distsantsiynе navchannya yak perspektivniy napryam rozvitku suchasnoi osviti [Distance learning as a promising area of modern education]. *Molodiy vcheniy*. № 6 (33). S. 489-493. [in Ukrainian].

THE FEATURES OF ORGANIZING TEACHER-STUDENT INTERACTION IN A DISTANCE LEARNING ENVIRONMENT

Svitlana Dribas

Candidate of Psychological Sciences,
Lecturer at the Department of General and Age Psychology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0001-9633-2517>

Olena Pinska

Candidate of Psychological Sciences,
Docent at the Department of General and Age Psychology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0003-2558-6805>

Oksana Datsenko

assistant at the Department of General and Age Psychology
Kryvyi Rih State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0001-6722-6141>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i16.205>

Abstract. *The article reveals the features of distance learning organization for students in higher education institutions. The problem of distance learning has a high degree of relevance. The concentration of the results of the modern social process is focused in the information sphere, which supports the process of updating and improving of professional knowledge of teachers and students. The process of organizing distance learning has both positive and negative aspects. Independent work is important for effective knowledge assimilation by students. Traditional and distance learning have points of contact, but they are not identical. The article reveals the effectiveness of educational platforms and their capabilities to organize students' independent work in the system of distance education. Distance-learning technology is a set of methods, forms and tools for interaction between teachers and students in the process of independent, but controlled learning of a certain amount of information by students and the formation of profile knowledge. Distance learning system implies a direct and constant communication between a teacher and a student through a system of advanced information technologies. An important advantage of distance learning is the possibility to organize the process of interaction with students, taking into account their real level of training and abilities. Distance learning has a number of distinctive features (interactive learning, independent courses-modules, cost-effectiveness, etc.).*

Key words: *independent work, students, distance learning, educational platform, distance education.*

Стаття надійшла до редакції 04.05.2021 р.